International Science Journal of Education & Linguistics
2022; 1(5): 21-27
https://isg-journal.com/isjel/
doi: 10.46299/j.isjel.20220105.03
ISSN: 2720-684X

Студіювання досліджень щодо поняття «булінгу» та його видів

Ірина Вакулик
Кафедра журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-4812-7719

Для цитування цієї статті:
Вакулик Ірина. Студіювання досліджень щодо поняття «булінгу» та його видів. International Science Journal of Education & Linguistics. Vol. 1, No. 5, 2022, pp. 21-27. doi: 10.46299/j.isjel.20220105.03.
Надійшла до редакції: 18 жовтня 2022 р.; **Схвалено:** 23 жовтня 2022 р.;
Опубліковано: 01 грудня 2022 р.

Анотація: Проблема булінгу є однією з найбільш актуальних останніми роками для шкільних практичних психологів та вчителів. У колективах, де є розмежування на діаметрально протилежні клани, неможливо досягнути емпатії, тому що еталонами дуже часто виступають залякування, біль, зашквальні емоції та викрики, а відтак спрацьовують тваринні інстинкти. Як наслідок такого тиску, свідомість стає дуже вразливою, важко сфокусуватись, аби дати гідну відсіч, втрачається здатність аналізувати, як вийти із такого стану ступору. Наступає стан психологічної прострації – таке собі виснаження організму, його пригніченість і повна безпорадність, що можуть проявлятись у загальмованості мови, блокуванні думок, зниженні рухливої діяльності як реакції на зовнішні подразники. У даному дослідженні проаналізовано понятійно-категоріальний апарат, що стосується булінгу, розкрито глибинні смисли пов'язаних із цим терміном інших, схожих за значенням (лексичне навантаження досліджуваного терміна може розширюватись за рахунок інших запозичених слів зі спільною семою «знущання», «чинити біль». Тому велику увагу ми приділили таким термінам, як «мобінг», «харасмент», «бодішеймінг», «хейзінг», «кібербулінг», «слатшеймінг», «сталкінг»); систематизовано верифікаційні поняття; здійснено теоретичний аналіз даної проблематики різних наукових шкіл, вивчено основні підходи і принципи у формуванні досліджень про булінг. Тобто розглянуто булінг як наукову категорію та його складові, детально описано психологічні особливості жертв, закцентовано увагу, що ланцюг «жертва-хижак» може проявлятись на різних рівнях комунікації та підвладний різноманітним віковим категоріям, незалежний від гендеру.

Ключові слова: булінг, цькування, знущання, дискримінація, булер, вчителі, учасники освітнього процесу, психологічна профілактика.

1. Вступ

Булінг – розповсюджене у сучасному соціумі, негативне з погляду комунікації, явище. Він може стосуватись будь-якого угрупування, наприклад, родини, однокласників чи одногрупників, спортивного колективу чи секції, професійно-виробничих колективів. Його генеза надзвичайно складна, оскільки нерівність, на якій базується, формує суспільні стереотипи, яких важко позбутись.

2. Об'єкт і предмет дослідження

Дедалі частіше науковці зосереджують свою увагу на терміні, що стрімко увірвався до нашого активного лексикону, звучить у масмедіа, ним насичений інтернет. Особливо тремтливого звучання набуває термін, коли нівечаться долі. Це і стало предметом нашого дослідження. Об’єктом нашого дослідження був булінг у всіх його проявах.

3. Мета та задачі дослідження

1) З’ясувати понятійно-категоріальний апарат, що стосується булінгу, розкрити глибинні смисли термінів.
2) Систематизувати верифікаційні поняття.
3) Здійснити теоретичний аналіз даної проблематики різних наукових шкіл, вивчити основні підходи і принципи у формуванні досліджень про булінг.

4. Аналіз літератури

У багатьох країнах ЄС існують практики використання антибулінгових програм. Естафету досліджень підхопили і вітчизняні науковці, які активно долучились до вивчення зазначеної проблематики. Конференції, семінари, наради, зустрічі, коментарі, на яких знайомлять із авторськими розробками протидії булінгу – яскраве тому свідчення. Дана робота побудована власне на аналізі літератури, який ми пропонуємо розглянути у розділі нижче.

5. Методи досліджень

У роботі використано узагальнення теоретичних даних, аналіз наукових, соціологічних, психологічних, соціально-педагогічних джерел; а також вивчення і дослідження нормативної бази документів, які демонструють дану проблематику та подають шляхи її вирішення експериментальними шляхами.

6. Результати досліджень

Булінг (bullying) – це термін, запозичений з англійської мови. З погляду семантики воно походить від bully. Відомо, що в англійській мові одне і те ж слово може мати декілька значень і виступати різними частинам мови, як, наприклад, і в даному випадку: іменник, дієслово і прикметник – самостійні частини мови, номінативна і семантика-граматична функція яких закладена самою природою – називати, позначати, означати. Якщо ми звернемось до англо-українського словника, то побачимо такий переклад:

1) іменник: «хуліган»; «задирака», «причепа»; «бандит»;
2) прикметник: «хуліганський»; «добрий», «чудовий»;
3) дієслово: «залякувати», «страхати»; «задиратися», «чіплятися»; «мучити», «роздратовувати»; «грубо ставитись» [4; 5].

Також форма герундія bullying (дієслово + -ing), віддієслівного іменника, презентує те саме значення – «залякування, чіпляння, грубе ставлення».

Звернімо увагу, що семантичний ряд прикметників виявився значно ширшим, і сама номінативна одиниця вже не має вже такого негативного підтексту. Тобто ми можемо говорити про семантичне навантаження терміна, у якому криється об’єктивний світ із глибинними власними смислами, які ми і намагатимемось розшифрувати.

На законодавчому рівні в Україні виділяють такі поняття, як булінг, катування та домашнє насилля. Усі ці та інші категорії, що вкладаються у ємне поняття «наруга», підлягають різним формам покарань за асоціальну агресивну поведінку. Завдяки напрацюванням Є. Зеленського

та О. Карпенка [8] щодо кримінально-правової відповідальності за скоєні злочини чи прирівняні до них, були додані та виділені такі види знущань або цькувань, як *мобінг, харасмент, бодішеймінг, хейзінг* тощо. Як ми бачимо, всі ці номінативи запозичені з англійської мови. Про це свідчать їх кінцеві фіналі, так звані терміноелементи – *-інг, -ент, -ейт.* Якщо йдеться про будь-яку форму гоніння, переслідування на робочому місці – то це «мобінг» (від англ. *mob* – «натовп, банда», «своя компанія» та *to mob* – «нападати групою). «У цьому разі, – зазначає психолог І. Данченко, – менш стійкі в емоційному плані люди можуть задуматися навіть про суїцид. Небезпека ще й у тому, що деякі випадки невмотивованої агресії у деяких людей можуть бути викликані саме емоційним насильством з боку колег. Постійний тиск позначається і на стані здоров'я. Я не кажу про посттравматичний стрес, це очевидно. Але може йтися зокрема й про інфаркти» [2]. Про колективний психологічний терор стосовно когось із працівників із боку його колег, підлеглих або начальства, що проводиться з метою примусити його/ її піти з роботи варто почитати у «Дзеркало тижня», ознайомитись із працями М. Кириленко, А. Веленко, Д. Шулікіна, А. Кігічак-Борщевської, Т. Дзюби, З. Болюк, Дж. Фразера, І. Луценко, О., Р. Кваші, Л. Найдьонової, Н. Луценко та інших [10; 3; 17; 11; 6; 1; 16; 12; 9; 14; 19; 20].

Може бути насилля над людиною психологічним, тобто коли вона зазнає усіляких утисків та принижень, наприклад, це може відбуватися на сексуальному ґрунті у процесі виконання посадовцем своїх обов'язків, коли нівелюється межа міжособистісного простору, або у громадському транспорті чи на вулиці, коли інтимний підтекст спостерігають у рухах, непристойних коментарях чи жартах, то такий тиск кваліфікують як «харасмент» (від англ. *harassment* – «домагання»). Іншим видом дискримінації стосовно людини є її зовнішній вигляд, коли осуджується тіло, так звана «оболонка», яка сприймається зорово (але ж усі люди різні, і ми не повинні керуватись власним «я» – подобається, отже, схвалюю, не подобається – починаю глузувати, засуджувати, знущатись у всіх проявах негативного контексту цього терміна). Такий термін матиме назву «бодішеймінг» (від англ. *body* – «тіло» та *hame* – «ганьба»). Даний термін потягнув за собою ланцюжок інших термінів, які потрібно використовувати обачливіше, оскільки у різних соціальних середовищах по-різному інтерпретуються: *слатшеймінг* – ярлик повії (наприклад, у Німеччині), *газлайтінг* (від назви американського кінофільму середини XX ст. «Gas light») як знецінення поглядів, почуттів, спогадів партнера і доведення його до божевільного стану. «Сталкінг» як приховане переслідування (від англ. stalking – «переслідування», «приховано пересуватися») у науковому обігові дещо ототожнюється із «харасментом» [19]. Проте, починаючи з 2019 року у календарі на щодень, або настільному календарі українців з'явилась нова дата, невідома раніше, запропонована Організацією Amnesty International Ukraine – День протидії сталкінгу. Станом від 14 травня користувачі інтернету покликані ділитися у соціальних мережах власними невигаданими історіями про переслідування, з яким вони стикнулися. Розрізняють також «хейзинг» (від англ. *hazing* – «зле жартувати») як злі жарти, до яких вдаються члени певних угрупувань, коли дотримуються особливих ритуальних форм під час посвят-ініціацій до певних груп. І це не обов'язково пов'язано із магією. Такі «посвяти» застосовуються у шкільних колективах, студентському середовищі, спортивних клубах, армії.

У законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» читаємо: «булінг (цькування) зазначається як діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» [**7**].

Кожна людина хоче бути здоровою і щасливою. А для цього потрібно вміти підтримувати власний психологічний стан у певній рівновазі. Для цього існує як безліч вправ, систематичне виконання яких призведе до покращення обставин, так і спроба зміни ситуації – оточення,

друзів, сфер впливу і т.п. На жаль, це вдається не всім – зрушення, що відбуваються у корі головного мозку, можуть мати «негативний витік», яким «захоплюються» хтось із цікавості, хтось випадково-ситуаційно, а хтось і навмисне, намагаючись у такий спосіб «утриматись на плаву», завоювати авторитет, хай навіть і на такий брудний кшталт.

Уперше до проблеми булінгу ще на початку сімдесятих років минулого століття звернувся професор психології Д. Ольвеус, дослідник, який вивчав гострі конфліктні ситуації міжособистісного спілкування між однолітками, які виникали у шкільному середовищі, антисоціальну поведінку учнів, приділив чимало уваги суїцидальним наслідкам, та запропонував власну програму превенцій – подолання цькувань у шкільному середовищі. Його дослідження, датоване кінцем сімдесятих, «Агресія у школі: булери та хлопчики для побиття» набуло надзвичайної актуальності, що примусило вже у дев'яності роки парламенти кількох держав запропонувати антибулінгове законодавство. У подальшому його дослідження перетворилась вже на державну програму Норвегії, а, починаючи із 2001 року, досвід науковця був підхоплений представниками інших країн Європи. Відтак заявилась Olweus Bullying Prevention Program.

В Україні проблема булінгу довго замовчувалась, адже соціалістична держава не могла мати таких негативних явищ у радянській школі. У нас – лише «хороше, добре, вічне». Проте час минав, завіси замовчування було відкрито, люди стали сміливішими, та і саме суспільство змінилося – воно хотіло бути кращим, а починати потрібно було із себе. Так поступово у нашому обігові з'явився термін, який закріпився на законодавчому рівні. У 2018 році був прийнятий закон протидії булінгу.

Звичайно, за кілька років у нашій країні саме поняття не могло виокреслитись із нічого, на пустому місці. У шкільному середовищі були дії та ситуації, пов'язані зі знущаннями та цькуваннями. Просто в одних випадках не було прийнято про це говорити, в інших замовчувалось (ми ж не гірші інших!) або не акцентувалась увага (самі поміж собою розберуться!). Так, на нашу думку, булінг поступово «завойовував» собі місце у побутуванні, комунікації, науковій термінології. Отримавши нормативно-законодавчу базу, ми дізнались, як класифікують види насильства (на психологічний, фізичний, економічний та сексуальний види), навчились вирізняти його типові ознаки у конфліктних ситуаціях, дізнались при кримінально-правову відповідальність. А. Найдьонова запропонувала наступне визначення терміна: «Кібер-буллінг – це напади з метою нанесення психологічної шкоди, які здійснюються через електронну пошту (е-мейл), миттєві повідомлення («аську» та інші системи), розгортаються на веб-сайтах, чатах, в соціальних мережах; діють через текстові повідомлення або через зображення (фото, відео); відносять також терор за допомогою мобільного телефону [14]. Виходячи із дефініції, запропонованіої Т. Миронюком та А. Запорожцем випливає, що кібербулінг – це новітня форма протиправної поведінки, яка виявляється в агресивних, жорстоких діях з метою дошкулити, нашкодити, принизити людину, використовуючи інформаційно-комунікаційні засоби: мобільні телефони, електронну пошту, соціальні мережі тощо [13].

У законі, однак, не йдеться про кібербулінг (від англ. *cyberspace* – «кіберпростір» та *bullying*) інтерактивне інформаційне середовище, яке функціонує за допомогою комп'ютерних систем і дедалі частіше набуває своїх обертів. Доба суцільної діджиталізації внесла свої й негативні корективи, і жахливі її наслідки періодично «струшують» суспільство своєю жорстокістю, неадекватістю поведінки, алогічністю дій. Про це ми дізнаємось через засоби масової інформації або читаємо інформацію за допомогою месенджерів. Такими оповістувачами-текстообмінниками часто виступають широко використовувані у нашому суспільстві WhatsApp, Telegram, Viber, поштові скриньки тощо.). «Кібербулінг став можливим через появу мобільних засобів зв'язку та Інтернету. Діють кібербулери в соціальних мережах, чатах, на форумах тощо. В арсеналі такого правопорушника анонімні погрози, «мовчазні» дзвінки, переслідування, тролінг або й звичайне знімання на відео знущальницьких дій з метою поширення в Мережі. До слова «кібербулінг» є абсолютний синонім – «інтернет-

мобінг» [2]. У законі такий вид булінгу прописаний «як булінг із застосуванням засобів електронних комунікацій» [7]. Лише одні назви, якими майорить інтернет, є надто промовистими: «Як кібербулінг ледь не обірвав життя», «Булінг. Не мовчи. Дій. Інакше – зацькують», «Булінг і насильство: понад 50 тисяч дітей поскаржились на гарячу лінію», «Вчителька відлупцювала пятикласницю підручником по голові», «Готують адмінпротокол про булінг», «Коден третій український школяр прогулював школу через кібербулінг», «Кожен десятий підліток постраждав від булінгу», «Булінг у Києві: вчителька принижувала дітей», «За булінг каратимуть гривнею», «Стоп цькуванням: Рада ухвалила законопроєкт, спрямований проти булінгу», «Мені знову наснилася школа», «Торік понад 400 дітей стали жертвами сексуального насильства», «Безпека дітей в інтернеті: у МОН працює гаряча лінія», «Бийся як дівчина»: в Україні запустила кампанію із протидії насильству» тощо. Але, як кажуть у народі, «Нема худа без добра». Завдяки українським геніям інформаційної комунікації у нашій державі запрацювали чат-боти, де можна отримати допомогу віртуального консультанта, а на платформі «ДіЯ» запрацювала цифрова освіта, де можна дізнатись все про кіберзахист, та які потрібно застосовувати дії, аби уникнути кібербулінгу.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

У подальшому наше дослідження можна розширити, аналізуючи динаміку булерів у ситуації «жертва-хижах» та змалюванні їх психологічних портретів.

8. Висновки

У даному дослідженні проаналізовано понятійно-категоріальний апарат, що стосується булінгу, розкрито глибинні смисли пов'язаних із цим терміном інших, схожих за значенням (лексичне навантаження досліджуваного терміна може розширюватись за рахунок інших запозичених слів зі спільною семою «знущання», «чинити біль». Тому велику увагу ми приділили таким термінам, як «мобінг», «харасмент», «бодішеймінг», «хейзінг», «кібербулінг», «слатшеймінг», «сталкінг»)*;* систематизовано верифікаційні поняття; здійснено теоретичний аналіз даної проблематики різних наукових шкіл, вивчено основні підходи і принципи у формуванні досліджень про булінг. Тобто розглянуто булінг як наукову категорію та його складові, детально описано психологічні особливості жертв, закцентовано увагу, що ланцюг «жертва-хижак» може проявлятись на різних рівнях комунікації та підвладний різноманітним віковим категоріям, незалежний від гендеру.

Список літератури:

1) Болюк З. А. (2018) Булінг, або Шкільне цькування: виклики та протидія. *Безпека життєдіяльності.* 2018. № 11. 29–30.

2) Васильченко В. (2021) Тролимо булінг – булимо тролінг – мова. *Український інтерес*. Режим доступу: https://uain.press/blogs/trolymo-buling-bulymo-troling-1134827

3) Веленко А. (2019) Протидія булінгу. Цикл практичних занять для підлітків . *Психолог.* 2019. № 1. 60–73.

4) Гороть Є. І., Гончарук С. В., Малімон Л. К., Рогач О. О. (2016) Новий українсько-англійський словник. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 700 с.

5) Гороть Є. І., Коцюк Л. М., Малімон Л. К., Павлюк А. Б. (2011)Великий англо-український словник. Вінниця: Нова книга; Харків: Ранок, 2011. 1700 с.

6) Дзюба Т. (2018) Мобінг як чинник руйнації професійного здоров'я вчителя. *Сучасна школа України.* 2018. № 7. 10–13.

7) Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» (2019). *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2019, № 5, ст.33. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text

8) Зеленський Є. С., Карпенко О. М. (2020) Відмежування поняття «булінг» від схожих за змістом понять. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. 3. Режим доступу: http://lsej.org.ua/3_2020/56.pdf

9) Кваша Р. С. (2019) Поширення насильства та булінгу серед неповнолітніх: роль електронних засобів комунікації. *Держава і право. Серія: Юридичні науки.* 2019. Вип. 83. 331-342. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jurnaukdir_2019_83_29.

10) Кириленко М. (2008) Мобінг. *Дзеркало тижня*. 2008. № 3. С. 20.

11) Кігічак-Борщевська А. (2018) Булінг у школах як чинник психічного нездоров'я. *Школа*. 2018. № 6. 8–16.

12) Луценко О. Л. (2013) «Булінг по-дорослому»: психологічні особливості жертв цькування у педагогічному середовищі . *Практична психологія та соціальна робота.* 2013. № 11. 43–49.

13) Миронюк Т. В., Запорожець А. К. (2019) Удосконалення заходів протидії булінгу в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2019. № 3. 21-28. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2019_3_5.

14) Найдьонова Л. А. (2010) Кібер-буллінг підлітків (віртуальний терор) як новітній феномен інформаційної доби: теоретико-методологічні засади подолання і профілактики. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 8. 10–18.

15) Найдьонова Л. А. (2014) Кібербоулінг або віртуальна агресія. Способи розпізнавання і захист дитини. Київ: Редакції загальнопедагогічних газет, 2014. 96 .

16) Фразер Д., Халстед Е., Курвін Р. (2015) Булінг: звичайне явище, що руйнує психіку. *Педагогічна майстерня.* 2015. № 11. 18–24.

17) Шулікін Д. (2019) Зупинити насильство. *Освіта України*. 2019. 28 січ. (№ 3/4). 9.

18) Vakulyk I. I. (2013) Formation of the scientific picture of the world in modern language space. Linguistic and conceptual pictures of the world. 2013. 43, 1, 203-209.

19) Vakulyk I. I. (2015) Naukova terminolohiia yak faktor formuvannia naukovoi kompetentsii [Scientific terminology as a factor for forming language competence]. *ScienceRise. Technology center*, 2015. *9*(1), 14.

20) Voloshko N., Vakulyk I. (2022) Propaganda and manipulation under war conditions: a view of a young journalist. *III International Interdisciplinary Conference Language, Business and Law, Intercultural Communication: Challenges of Today, Kyiv (Ukraine), 30-31 March 2022 (moved to 26-27 April 2022*

Study of research on the concept of "bullying" and its types

Iryna Vakulyk
PhD in Philology, Associate Professor, Department of Journalism and Language Communication, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4812-7719

Abstract: The problem of bullying is one of the most urgent in recent years for school psychologists and teachers. In teams where there is a division into diametrically opposite clans, it is impossible to achieve empathy, because the standards are very often intimidation, pain, overwhelming emotions and shouting, and therefore animal instincts are triggered. As a result of such pressure, the consciousness becomes very vulnerable, it is difficult to focus to give a decent rebuff, the ability to analyze how to get out of such a state of stupor is lost. There comes a state of psychological prostration - a kind of exhaustion of the body, its depression and complete helplessness, which can be manifested in inhibition of speech, blocking of thoughts, reduction of motor activity as a reaction to external stimuli. This study analyzes the conceptual and categorical apparatus related to bullying, reveals the deep meanings of other terms related to this term (the lexical load of the term can be expanded by other borrowed words with a common seme "bullying", "inflict pain". Therefore,

we have paid much attention to such terms as "mobbing", "harassment", "body shaming", "hazing", "cyberbullying", "slatshaming", "stalking"); verification concepts have been systematized; theoretical analysis of this issue of different scientific schools has been carried out, the main approaches and principles in the formation of research on bullying have been studied. That is, the bullying as a scientific category and its components are considered, the psychological characteristics of victims are described in detail, the attention is focused on the fact that the chain "victim-predator" can manifest itself at different levels of communication and is subject to different age categories, regardless of gender.

Keywords: bullying, harassment, bullying, discrimination, bully, teachers, participants of the educational process, psychological prevention.